

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગત્તગતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાક ૧૦૪૦૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ભાષિ પ્રાજ્ઞા

વિષય ૩ - ૨ - ૪

૧૦૪૦૭

શુધિકા.

હિંદની ઐતિહાસિક વીરત્વ અને ભારત મહિલાઓના પુનિત પાતિત્વ વગેરે નીતિમય પવિત્ર પ્રસંગો રંગભૂમિપર યથામતિ રજુ કરી આર્ય નટ્યનિતીનું અઘાપિ પર્યંત યથાશક્તિ મેં પાલન કર્યું છે; અને તેમ કરવામાં પરમદુષાળુ પરમાત્માએ મને જે સાનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત કરાવી છે તથા પ્રેક્ષક વર્ગે મારા તે પ્રયાસને પ્રેમપૂર્વક વધાવી લઈ મારામાં જે નવો પ્રોત્સાહ પ્રેર્યો છે તે માટે હું તેમનો અનેક રીતે રૂણી છું.

જમાનાની સાથે નાટક કંપનીઓની શબ્દસીમાં જરૂરી ફેરફારો થયા જોઈએ. નદનુસાર મોરબી કંપની પણ પ્રાચીન હિન્દ આર્ય ભાવનાઓ સાથેના લોક શિક્ષણની પોતાની ચાતુ નીતિનું રક્ષણ કરવા ઉપરાંત તેમાં અવનવા આવળ્યક રંગો પુરી પ્રેક્ષકાની જરૂરીઆતો પુરી પાડવા ઉત્સુક છે, અને તે ન્યાયે તેણે આ નાટકદ્વારા જન સમાજના હૃદયને વાર વાર દોલાયમાન મુઝવણીમાં નાખનારા “ભાવિ અને પુરુષાર્થ” ના પ્રશ્નનું શક્ય નિરૂપણ કરવાને આ પ્રયત્ન આદર્યો છે.

જીવનમાં આવી પડતી અનેક આકરિમક વા ગિરંતર આપત્તિઓ પ્રસંગે સાધારણ બુદ્ધિના મનુષ્યો ધણી વખત હતાશ થઈ જાય છે અને કોઈ વખતે તેઓ પ્રભુના ન્યાયમાં અન્યાય જુઓછે. આવા મનુષ્યો પુરુષાર્થ અને ભાવિના સિદ્ધાંતને યરોગર સમજતા હોતા નથી. અનેક સત્પુરુષાર્થ અને પુરુષ પ્રયત્ન છતાં મનુષ્ય પેતાનું ધાર્યું કામ કરી શકતો નથી અને એથી વિપરીત પરિણામ જુઓછે ત્યારે સર્વ રીતે મુઝાય છે. એવા સંતપ્ત હૃદયોના સમા

જાનને માટે એ જાણવું અગત્યનું થઈ પડશે કે, આ જન્મના પુરૂષાર્થો મને તેવા ઉત્તમ અને પ્રબળ હોય તથાપિ પૂર્વ જન્મના કરેલાં કર્મોના પ્રભાવે તેમના પુરૂષાર્થો કવચિત્ નિષ્ફળ નિવડે. તેનું કારણ પૂર્વ જન્મના પુરૂષાર્થો જેને શાસ્ત્રકારો ભાવી કહેછે, તેજ છે.

આ નાટકના મુખ્ય પાત્ર જયદ્રથ, પાંડવોપર પરાક્રમી વિજય મેળવવા ધોર તપ આદરેછે. અને હેમલતા વિદુષી હોઈ સ્નેહલક્ષ્મી માટે તપસ્યા કરેછે. પરંતુ ઉભયના પૂર્વ જન્મના પુરૂષાર્થો અર્થાત્ ભાવી વફ હોવાથી તેમાં તેમને નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે કે તેમના ભાવિમાં જે નિર્માણ હતું તેજ થાય છે. પૂર્વ જન્મ તથા પૂનર્જન્મને નહિ માનનારાઓને આ નાટક પરથી એ બોધ મળી શકશે કે, અવશ્ય મેવ ભોક્તવ્ય કૃતં કર્મ શુભાઽશુભમ । માટે વર્તમાન આપત્તિઓએ પૂર્વ જન્મનાં કરેલાં કર્મોનાં ફળ સમગ્ર તે પરથી ધડો લઇને પૂનર્જન્મનું ભાવી શુભ બાંધવા માટે મનુષ્યે સત્પુરૂષાર્થ કરવો જોઈએ, એ વાત થોડે અંશે પણ આ નાટકથી સમજાશે તો હું મારો શ્રમ તથા વ્યય સફળ થયો સમજીશ.

પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ અને જાગૃતિને પરિણામે આપણે ત્યાં સ્ત્રીઓની મહત્તા અને ઉપયોગીતાનો પ્રશ્ન આજકાલ જનસમાજમાં જોર શોરથી ચર્ચાય છે. આવે પ્રસંગે પ્રાચીન આર્ય સંસ્કૃતિનો ઉત્તમ આદર્શ તથા આવ પ્રજાની સ્ત્રીઓ સંબંધી ઉચ્ચ ભાવના પ્રેક્ષકો સમક્ષ રજુ કરવી એ માફ કર્તવ્ય માનુંકું. એથી આ નાટકમાં મેં દ્રૌપદી, સુભદ્રા અને ઉતરા આદિ ઉત્કૃષ્ટ સ્ત્રી પાત્ર-દ્વારા એ બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે કે પ્રાચીન કાળમાં આર્ય વિરાગનાઓ સંસારનાં નિકટ પ્રશ્ન પ્રસંગે પોતાના પતિઓને અનેક રીતે

ઉપયોગી થઈ પડતી એટલુંજ નહિ પરંતુ તે પ્રસંગે આર્ય સંસારમાં સ્ત્રી જાતિનો દરજ્જો સર્વોત્કૃષ્ટ ગણાતો હતો.

આપણા પંચમ વેદ તુલ્ય ગણાતા પવિત્ર મહાભારતમાંથી આ નાટકની વસ્તુ પસંદ કરવામાં આવી છે. મોરબી નાટક કંપની દ્વારા ભવિષ્યમાં પણ અનેક જાણીતા વિદ્વાનોની સહાયતાથી ઉત્તરોત્તર નવિન અને શોકોપયોગી નાટકો જન સમાજ સમક્ષ રજુ કરવાને પ્રભુ મને સામર્થ્ય આપે.

અશાહ શુક્લ પત્રી સંવત ૧૯૭૩ } મુળજી આશારામ ઓઝા.
મુદ્રિત.

શ્રી ગણેશાય નમઃ
ભાવિ પ્રાબલ્ય
નાટકની પ્રવેશવાર ટુંક હકીકત.

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ:—સૂત્રધાર અને નટી વચ્ચે પુરપાચં અને ભાવિ સંબંધી વિવેચન.

પ્રવેશ ૧ લો:—કામ્યકવન. વનવાસના બારમે વર્ષે કામ્યકવનમાં આવી રહેલા પાંડવોને ત્યાં, દુર્યોધનના સમગ્રવવાથી દુર્વાસાનું ભોજનને સમય વિતાવી એક હજાર શિષ્યો સહિત અતિથિ થવું. અક્ષય પાત્ર ધોષ નાખવાથી વિમાસ-શુભા પડેલા દ્રૌપદીનું દુર્વાસાના ભયથી ચિંતામસ્ત થઈ શ્રી કૃષ્ણની આરાધના. દારિકામાં પોઢેલા શ્રી કૃષ્ણનું સતિની વિપત્તિ જાણી નિંદ્રામાંથી જાગી ઉઠવું અને ત્યાં જઈ તેનું સાન્તવન કરવું. અક્ષય પાત્રપર ચોટિલું બાજવું પાંદડું પ્રાશન કરી વિશ્વને તૃપ્ત કરવું.

પ્રવેશ ૨ જો:—જયદ્રથના અંતઃપુરનું ઉદ્ધાન. સમવયની દાસી-ઓની શૃંગારિક ચેષ્ટાઓ, ત્યાં જયદ્રથનું આવવું, અને વિકારી દષ્ટિથી દાસીઓ સાથે વાર્તાલાપ છુપાઈને મહારાણી દુઃશીલાનું સાંભળવું. પતિની સ્તિગ્ધ દષ્ટિ જોઈ પ્રત્યક્ષ થવાથી સહુનું સ્તબ્ધ થવું.

ટુંકલો.

પ્રવેશ ૩૦૦—સરિતાતટ. સ્નાન સંખ્યા કરી પરવારેલા દુર્વા-
સાને શ્રીકૃષ્ણના મોકલવાથી સહદેવ નકુલનું જન્મવા
માટે બોલાવવા આવવું. શ્રીકૃષ્ણના પ્રભાવથી કુષા સ્નાત
થવાથી ઓડકારપર ઓડકાર ખાતા બ્રાહ્મણોનું નાશી છુટવું.

પ્રવેશ ૪૦૦—દુઃશીલાનું અંતઃપુર. ઉદ્યાનમાં મહારાજની
દ્રષ્ટિએ પડેલી શોભનાને દુઃશીલાએ ઠપકો આપવો. જય-
દ્રથનું આગમન. શાલ્વ રાજની પુત્રીને પરણવા જવાની
પોતાની ઇચ્છા દર્શાવવી. પતિનું મન ચલિત જોઈ દુઃશીલાએ
શોભનાને હેમલતાનું મન ફેરવવા શાલ્વ નગર મોકલવી.

પ્રવેશ ૫૦૦—હેમલતાનું રાજભુવન. આશાસાગરમાં તથાતી
હેમલતાએ શોભનાનું મન ફેરવવાથી જયદ્રથ પ્રત્યે ઉદાસ
થવું તથા એવા સદ પતિને નહિ પરણવાનો નિશ્ચય કરવો.

પ્રવેશ ૬૦૦—કોટિકાસ્યનું ઘર. તેના પ્રહસંસારનું ચિત્ર.

પ્રવેશ ૭૦૦—કામ્યકવન. શાલ્વ નગર પરણવા જતા જયદ્રથનું
કામ્યકવનમાં દ્રૌપદીને જોઈ મોહાશક્ત થવું. પાંડવો મૃગયા
કરવા ગયા છે એ લાગ જોઈ દ્રૌપદીનું હરણ કરી પોતાના
નગર તરફ નાશી જવું.

પ્રવેશ ૮૦૦—પતિવ્રતા ગાન્ધારીના રાજમહેલ. (દૃતરાષ્ટ્ર
અંધ હોવાથી તેમના પરિન ગાન્ધારી દેખતા છતાં, આંખે
પાટા બાંધી અંધ રહેતાં જેથી અન્ય પુરુષ દ્રષ્ટિએ ના
પડે એવાં એ મહાન્ પતિવ્રતા હતાં). દુઃશીલાનું રીસાઈ
પીયર આવવું. માતાનો પુત્રીને પતિ પ્રત્યેનો સદુષ્ઠદેશ.
ભોળાઈએ કરેલું સ્મૃતિવન. દુર્યોધન તથા શકુનિએ આવી

જ્યદ્રથે કરેલા દ્રોપદીહરણની વાત કરવી. દુઃશીલાનું ચિંતા-
ગ્રસ્ત થવું અને પોતાને ઘેર પાછા જવાના વિચારો જણાવવા.
પ્રવેશ ૯મો—જંગલ. દ્રોપદીને લાઇ નાશી જતા જ્યદ્રથને પાંડ-
વોએ પકડી પાડી દાસ બનાવવો. દ્રોપદીએ માત્ર નણુંદના
સાભાગ્યને ખાતર તેને બંધન મુક્ત કરવો. દુષ્ટ જ્યદ્રથની
છાયા પડવાથી દોષમુક્ત થવા દ્રોપદીએ અભિને પ્રદીપ કરી
તેમાં પ્રવેશ કરી દોષમુક્ત થવું. સર્વેનું આશ્ચર્ય થવું.

ટેબલો.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧લો—નિર્જનવન. પાંડવોનું અપમાન ખમેલા જ્યદ્રથનો
પશ્ચાત્તાપ. કોટિકાસ્યનું આવવું. બંને વચ્ચે અ-યોક્તિમાં
હાસ્યજનક. મધ્ય ગુજરી વાતનો વિનોદ. જ્યદ્રથનો પાંડવોને
પરાજય કરવા માટે તપ કરવાનો નિશ્ચય. કોટિકાસ્યનું
જ્યદ્રથ બની શાલ્વ નગર હેમલતાને પરણવા જવું.

પ્રવેશ ૨જો—હેમલતાનું લુપ્ત. જ્યદ્રથની બદલીમાં કોટિકા-
સ્યનું શાલ્વ નગર આવવું. હેમલતાનું પોતાની બદલીમાં
દાસી તરફાને પરણાવવાની યુક્તિ કરી અદસ્ત થવું.

પ્રવેશ ૩જો—જંગલ. તપ કરતા જ્યદ્રથ પાસે પોતાને ઘેર જતી
દુઃશીલાનું આગમન. અરસપરસ ઓળખાણ. જ્યદ્રથનું પૂનઃ
તપમાં આરૂઢ થવું અને દુઃશીલાએ હસ્તિનાપુર પાછું જવું.

પ્રવેશ ૪થો—નિર્જનવન. હેમલતાનું જંગલમાં ભટકતા એક
વૃક્ષ નીચે નિદ્રાવસ્થિત થવું. સ્વપ્નમાં વિધાત્રીએ કરેલું

ભાવિ સુચન. અરણ્યમાં ફરતા એક આવાએ નિદ્રાવશ
ઉપાડી ચાલ્યા જવું.

પ્રવેશ ૫મો—જયદ્રથનો આશ્રમ. હેમલતા જાગત થયા પછી
આવાની ઉપકાર બદલ અયોગ્ય માગણી. અરણ્યપરસ વાદ
વિવાદથી જયદ્રથનું સમાધિમાંથી જાગત થવું. તેને જોઇ
આવાનું નાશી છુટવું. હેમલતાનું જયદ્રથ પર મોહાસકત થવું
અને રાત્રિને વિષે પર્ણકુટીમાં રહેવાની માગણી. જયદ્રથે
હા પાડી સાવચેત રહેવાની બલામણુ કરવી.

પ્રવેશ ૬મો—કોટીકાસ્યનું ઘર. તરલા અને કોટીકાસ્મ. હાસ્ય જનક
બેદ ખુલવો. ઠગને ઘેર ઠગ મેહમાન, બંને ભાવિને આધિન.

પ્રવેશ ૭મો—જયદ્રથનો આશ્રમ. ક્ષણિક સ્ત્રીના સમાગમથી
કામવશ થયેલા જયદ્રથે પર્ણકુટી પાસે આવી હેમલતાને
નિદ્રામાંથી જાગત કરવી. હેમલતાનો સદુપદેશ. જયદ્રથે
પોતાના કૃત્યમાટે પશ્ચાતાપ કરી પાછા તપમાં આરુઢ થવું,
દુઃશીલાનું આગમન. એક બીજાની અરણ્યપરસ ઓળખાણ.

પ્રવેશ ૮મો—વિરાટ નગર. ઉત્તરા અને અભિમન્યુનાં લગ્ન.
બંનેનું પ્રેમમીલન.

પ્રવેશ ૯મો—જયદ્રથનું સમાધિસ્થાન. તપ કરતા જયદ્રથને
મહાદેવ પાર્વતીનું વરપ્રદાન દુઃશીલા તથા હેમલતાનું આવવું.
દુઃશીલાએ કરેલો જયદ્રથ અને હેમલતાનો હસ્તમીલાપ.

પ્રવેશ ૧૦મો—વિરાટ નગરમાં લગ્નમંડપ. પાંડવોને રાજ્ય
અપાવવા સર્ગાસંબંધીઓના વિચાર. શ્રીકૃષ્ણે વિષ્ટિ લેઇ
હસ્તિનાપુર જવાનો નિશ્ચય.

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ ૧જો—આશ્રમ. પોતાના પુત્ર જયદ્રથનું ભાવિ સુધારવા વાનપ્રસ્થ થએલા વૃદ્ધક્ષત્ર રાજાએ તપ કરી જયદ્રથનું માથું જેના હાથથી પૃથ્વીપર પડે તેના માથાના પશુ ચૂરેચૂરા થઈ જાય એવો વરપ્રદાન મેળવવો. મહાભારત યુદ્ધમાં જવા તૈયાર થએલા જયદ્રથે આવી પિતાની આજ્ઞા માગવી ભાવિ સૂચના અને શુભાશિષ્ય.

પ્રવેશ ૨જો—પાંડવોની છાવણી. બીજમ પડ્યા પછી દ્રોણની વ્યુહરચના. સર્વેનો ગભરાટ. યુધિષ્ઠરને મુખ્કેલીમાં આવી પડેલા જોઈ અભિમન્યુનું ચક્રવ્યૂહને તોડત્વનું ખીકું ઝડપવું.

પ્રવેશ ૩જો—કૌરવોની છાવણી. દુર્યોધનને તેની રાણી ભાનુમતીની સંધિ કરવાની શિખામણ જયદ્રથનું ચક્રવ્યૂહમાં મોખરે આધિપત્ય.

પ્રવેશ ૪થો—પાંડવોની છાવણી. ઉત્તરાનું આગમન. તેના મુખ્ય મનોવિકારનું અભિમન્યુએ કરેલું સાન્તવન. યુદ્ધપ્રવાણ.

પ્રવેશ ૫મો—રણક્ષેત્ર. ચક્રવ્યૂહમાં વીર અભિમન્યુનો પ્રવેશ તેનું જ મહારથીઓથી પતન.

પ્રવેશ ૬જો—પાંડવોની છાવણી. અભિમન્યુના મરણથી પાંડવોનો શોક. શ્રી કૃષ્ણનું સાન્તવન. અર્જુનની સૂર્યાસ્ત પહેલાં જયદ્રથને મારવાની બીષણ પ્રતિજ્ઞા.

પ્રવેશ ૬ મો— જયદ્રથની છાવણી. અર્જુનની પ્રતિજ્ઞા સાંભળી
ભયભીત બનેલો જયદ્રથનો રણક્ષેત્ર છોડી નાશી જવાનો
સંકેત. દુર્યોધનનું આગમન. રાણીઓએ ઉત્સાહ આપી
અળાતકારે રણક્ષેત્રમાં મોકલવો.

પ્રવેશ ૮ મો—રણક્ષેત્ર. સૂર્યાસ્ત થવાને થોડી વાર હોવાથી ગભ-
રાટમાં પડેલા અર્જુનની શ્રીકૃષ્ણને વિનંતિ. ગ્રહણ પ્રયોગ.
સૂર્યાસ્ત માની હાંમેર બહાર નીકળેલા જયદ્રથનું અર્જુને
મસ્તકે ઉડાવી, સૂર્યને અર્ધ્ય આપતા વૃદ્ધક્ષત્ર રાજાના
હસ્તમાં મૂકવું. મસ્તકે પૃથ્વીપર પડતાં તેના મસ્તકના
પાણ ચૂરેચૂરા થવા, ભાવિનું પ્રાગલ્ભ્ય. વીર યોદ્ધાઓની
સદ્ગતિ. અભિમન્યુ તથા જયદ્રથનું દેવરૂપે રાગદ્વેષરહિત
વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગગમન. ભાવિ પ્રાગલ્ભ્ય દર્શાવતાં વૃદ્ધ
ક્ષત્ર રાજાનું સ્વર્ગગમન.

મુખ્ય પાત્રો.

શ્રીકૃષ્ણ — પાંડવોના સહાયક, મહાભારતના યુદ્ધના નેતા, સૌથી
કળાયુક્ત ઈશ્વરી અવતાર.

યુધિષ્ઠર —
ભીમસેન —
અર્જુન — } — પાંચ પાંડવો.
સહદેવ —
નકુળ — }

અભિમન્યુ — અર્જુનનો પુત્ર.

દ્રુપદ — પાંચાલ દેશનો રાજા, દ્રૌપદીનો પિતા.

વિરાટ — વિરાટ દેશનો રાજા, ઉત્તરાનો પિતા.

ધૃષ્ટદ્યુમ્ન — દ્રૌપદીનો ભાઈ.

જયદ્રથ — સિંધુ દેશનો રાજા, વૃદ્ધક્ષત્ર રાજાનો પુત્ર, દુર્યોધનનો બનેલી.

દુર્યોધન — હસ્તિનાપુરનો પાટવી.

ભીષ્મ — દુર્યોધનનો પુત્ર.

દુઃશાસન — દુર્યોધનનો ભાઈ.

કાળકેતુ — દુઃશાસનનો પુત્ર.

દ્રોણ — કૌરવને ધનુર્વિદ્યા શીખવનાર આચાર્ય.

અચ્યુત — દ્રોણનો પુત્ર.

કર્ણ — કૌરવનો મહાન યોદ્ધા.

વૃદ્ધક્ષત્ર — જયદ્રથનો પિતા.

શકુનિ—દુર્યોધનનો મામે.

કૃપાચાર્ય—પાંડવ કૌરવના આચાર્ય.

દુર્યોધાસા—ઉગ્ર તપેશ્રી.

કૌટિકાસ્થ—જયદ્રથના અતઃપુરનો રક્ષક.

દ્યૌમ્ય—પાંડવોના પુરોહિત.

શ્રી પાત્રો.

દ્રૌપદી—દુપદ રાજનાં પુત્રી, પાંચપાંડવના પત્ની.

સુભદ્રા—શ્રોકૃષ્ણનાં બહેન, અર્જુનની પત્ની.

ઉતરા—વિરાટ રાજની પુત્રી, અભિમન્યુની પત્ની.

ગાન્ધારી—દુર્યોધનની માતા. ધતરાષ્ટ્ર રાજની પત્ની.

દુઃશીલા—દુર્યોધનની બહેન. જયદ્રથની રાણી.

ભાનુમતી—દુર્યોધનની રાણી.

હેમલતા—શાલ્ય રાજની પુત્રી, જયદ્રથની નવી રાણી.

શોભના—દુઃશીલાની વિશ્વાસુ દાસી.

તરલા—હેમલતાની વિશ્વાસુ દાસી, પાછળથી કૌટિકાસ્થની નવી સ્ત્રી.

તરંગિની—કૌટિકાસ્થની સ્ત્રી.

તે સિવાય—શિષ્યો, મિત્ર, અનુચરો, સિપાહીઓ, પારખારે-કાઓ, વગેરે વગેરે.

શ્રી ગણશાયનમઃ ॥

ભાવિ પ્રાબલ્ય નાટકનાં ગાયનો.

મંગળાચરણ.

સૂત્રધાર--

કુન્ન નમન મહંશ્વર ! વાર વાર,
 શિવ શક્તિ વ્યાપક દાર દાર--કુન્ન.
 રચના ભિન્નભિન્ન, રંગી અપિચિત્ત,
 માયા મમતા માત્ર માર--કર.
 અકળ કળા અવિનાશી તારી,
 જોતો નાવે પાર પાર--કર.
 જગત્ રૂપી નાટકમાં આ નાટક,
 સૂત્રધાર, કિર્તાર ! તાર--કર.

સૂત્રધાર--

૨

ભાવિને કોઈ નવ પહોંચે, બસે પુરુષાર્થને કોચે-ભાવિને.
 પુરુષાર્થમાં રાખે ન ખામી, બળ બધું ઉલેચે,
 બયંકર સ્ત્રી સ્ત્રી સજીને, વિમાનમાં ચડે ઉચે;
 નીચે પડતા સોચે-ભાવિને.
 વશ કર્યા વસ્તુ ત્રાય વીજળી, વિજ્ઞાન વિદ્યા મથી,
 તદપિ અવશ્ય ભાવિનો ભાવા મલન્તિ મહત્તામપિ;
 બસે ચડે છેક ટોચે-ભાવિને.

નદી—

૩

આપ કહોછો જેને જાણિ, પ્રભુ! આપ કહોછો જેને જાણી;
 પૂર્વ કર્મના અદૃષ્ટ ફળની, એજ એકજ છે ચાવી—પ્રભુ!
 કર્મ પ્રમાણે વેગ બુદ્ધિનો, શુભ અશુભ મૂકે ખારી;
 એ કારણથી સર્વ મનુષ્યો, પુરુષાર્થમાં જાય હારી—પ્રભુ!
 સુખ ઈચ્છીને સર્વ પ્રાણીઓ, ખીજ મત દે નાવી,
 સફળ અફળ વા વિષ અમતમય, તેને દેછે કાણુ બનાવી—પ્રભુ!

દ્રૌપદી—

૪

તમે નટ્યગ' હ્રદયે વસંતેરે દ્રૌપદીના વિરામ,
 દીન આ દ્રૌપદીના વિરામ (૨)
 ભવરણમાં અમે બુધાં પડ્યાં પ્રભુ! ભટકી ભટકી જીવ જીવ;
 ધર બળમા અમે વન વસ્ત્રાં ન્યારે, વનમાં લાગી લાલચે—દ્રૌપ
 બેલી કહું કે બંધુ કહું ગારે સાચા છો યદુનાથ!
 ભવસાગરે મમ મુની નાકાના, સુકાની રહેજે સાથે—દ્રૌપદીના

ખાંડવો—

૫

તમને દુઃખની વાત અમારી માધવ! શું કહીયેરે
 અમને સાગી એથ તમારી—માધવ.

દ્રૌપદી—માધવ કહેતાં દુઃખની વાત, માફ દેયું નવ રહે હાથ
 અમારા બેલી છે જગનાથ!—માધવ

ભરી સજામાં ચીર ખેંચ્યા, જોતાં પથ ભરથાર;

રોતી કકળતી અબળા વહારે, આગ્યા શ્રીગોપાળ—માધવ

ખાંડવો—બાર વર્ષ વનવાસ બોગવ્યો, રથો ગુપ્ત નિવાસ;

તે થણુ તરણું સાથે તમારી, અંતરમાં અપિનાશ—માધવ.

મીઠુણ્ય—પૂરી સંબંધે આવી મળે જે કર્મ વિધિએ નિર્માણ;
 કુ તમથી જુદો નથી, છો પાંડવ મારા પ્રાણ;
 ધીરજ ધરીને રહીયેરે—તમને.

પરિચારિકાઓ—

૬

બહાલી લાગે બહાલા ફેરી વાટરે,
 એવું જાણી બહાલમ બહેલા આવજોરે;
 માઠી લાગે સત્તુણીની વાતરે—એવું.
 પવન હોરથી વેલીઓ, કેવી આ લચકાય;
 પશુ પતિ વિરહે હૃદય મુજ, આક્રમ્યાક્રમ થાય.
 કેવાં હોંસે રમે, નરનારીઓરે,
 કેશર જળથી ભરી પીચકારીઓરે—એવું.
 વાવલીઆ વૈશાખના, હિના હિના અતિ વાય;
 વસમા દિન વર્ષાતણા, પિયુથી પલગી જાય.
 ગાજો બનને નાચે કદે મોરભારે,
 રમે સરોવરમાં કેવાં સારસ જોડભારે;
 વિરહી હૈયા શીતલ સમીરે ફોરાયજો,
 જળમાં પોયણીની પાંખો દરી જાયજો.—એવું.

પરિચારિકાઓ—

૭

તમે અમમાં અધિક થં જોયુરે, ચતુર શિરોમણી રાજ!
 અમારા ચતુર શિરોમણી રાજ!

ખીલતી વયની મુઝા આગળ પ્રેાદા જાંખી જણાય;
 જોખન જાતાં વાર ન લાગે, જેમ ઝડતુ બદલાય—અમારા.
 પારસ સમ મહારાણી અમારાં, દાસી જણો કુથીર;
 બલે સુવાણું હોય કદી પશુ, સુતર થાય ન હીર—અમારા;

જોખનથી તમે જોતા હશે ભલે, અમમાં હાલ પ્રકાશ;
પણ ખીલેલું પુષ્પ રહે શું સુંદર આરે માસ.—અમારા.

શોભના—

૮

રાજા! નોકર અમે રણવાસનાં,
નથી અંગવસ્ત્રો ભૂપતિ વિલાસનાં—રાજા!

જયદ્રથ—હો દાસી તમે મીઠા મનમથને મનાવવા,
રાણીની દહાણુ દેવા ૮ આવ્યોધું મણાવવા;

શોભના—ઓ રાજ! શું સમજી, આનું બોલો પ્રકાશમાં—રાજા!

જયદ્રથ—પેખી સુંદર પ્રલ કળી કોમળ મધુકર મોલો આશે;
રસનો ભોગી રસ આખ્યા વિણ, આશા લાંગ કેમ જાશે?

શોભના—.....ઓ...રાણી આવ્યાં!!

જયદ્રથ—.....ના...નથી આવ્યાં;

શોભના—રાજવી! કંઈ લાગે, મુંગા જાઓ અવાસમાં—રાજા!

દુઃશીલા—

૯

કંઠે કર નાખી, હીડોળે હીચતા;
હસતાં રમતાં જમતાં અમૃત ઝીલતાં.
સુંદર પંખો હૃદયે બેર હું દોળતી,
પ્રિય સેવાના ક્રોડ પૂરવા ખાળતી.
મુગંધમય પ્રલપાંખડીઓપર પાદનાં,
દીપકથી ત્યાં વદન રૂડાં બેનાં ઓપનાં.
પ્રેમદીપ તેમાં બને પ્રકટાવતાં,
સર્વ સ્થળ રસાળ પ્રેમ થકી લાળતાં.
કાષ્ટ વેળા બેસી બેચ અગાળી,
ચક્રાર સમ પીતાં ચંદ્રાન્નત પ્યાસી.

એવા સુખના દિવસો પ્રિયતમ વહી ગયા,
વહી જશે તેમ વિયોગના દિન દોષલા.

શોભના—

૧૦

જગત્ નિત્ય જતન જોશે તો ! જગત્ નીત્ય નુતન;
કૃષ્ણ મોહમાં જન—જોશે તો ?
જાય તેવા નવ આવે દિવસો, અચળ નહિ પોપન;
દુનિયા દેખે તેનું શીખે, અવનવાં પર્તન—જોશે તો ?
પરાધીનતા જોવી હોય તો જન્મ જુઓ રાજસુવન;
દંભ ડોળજે જોવા હોય તો, જર્ઘ જુઓ ધર્માસન—જોશે તો ?
વ્યભિચાર જો જો ॥ હોય તો, જર્ઘ જુઓ પનપટ નયન;
કુળવાન જો જોવા હોય તો, જર્ઘ જુઓ કન્યા કથન જોશે તો ?

દુઃશીલા—સર્વ સાર શોધી વળી, જેવું હતું તુજ મન,
પણ જગતમાં હોય નહિ ! એક સરખું વર્તન—જોશે તો ?

હૃમલતા—

૧૧

૨...કોઇ આવો જતાવો, આ બેદને બાણાવો,
દીન જાળાના પ્રશ્નને સમાવો;
અંતર ઉધાડવાના કામ ને દેકાણા કોઇ,
સહચરીઓ સ્નેહથી સમજાવો (૩)—૨...
મનને મનમાં મુંઝાઇ મરું, કોઈ લાયક રાજવી શોધતી;
હૃદયે નવ આ મને રુચતા, નથી અંતરમાં શાન્તિ થતી.
મમ હૃદયમંદિરે, દેવસમ આત્મમણિ કેવા હશે ?
કહો જોતાં શું મનકું લોભાવશે !
અંતર ઉંડું ઉભરાવશે (૨)—૨...

હેમસતા—

૧૨

રમતીતી (૨) વિશ્વઆગમાં, મન કલ્પિત રસામી મનાવતી;
 ફરતીતી (૨) પુષ્પપરાગમાં, ભ્રમણ શ્રમણ નિહાળતી.
 ગોરી મટી મુગ્ધા બની, સૃષ્ટિ અતેરી નીરખતી;
 મુગ્ધભાવ જગાવતી, કંઈ કંઈ મનોરથ બાંધતી—રમતીતી.
 આવી અચાનક વાદળી, વિભ્રમ વિષમ વર્ણવતી;
 અર્પે હૃદય કે ના હજી, હીચોળે ચિત હીચાવતી—રમતીતી.

સખીઓ—

૧૩

કુળવંતી! તુ તો પરખ્યા પહેલાં, પિયુષ કરતી દોષરે,
 રાજપુત્રી! આ તારો છે, સ્વતંત્રતાનો દોષરે;
 ઘેર બેઠા મન આન્યુ મળે તો, કોણ જાય દૂર કોષરે...આમા ઘેલી
 કુળવંતી.

સહુ ઇચ્છે મનનું માન્યુ, કહે તેવું કોણજ પામ્યું?
 કર્મ સંજોગે જે મળ્યા, માન તેમાં સંતોષરે...કામ
 કુળવંતી.

માતપિતા જેથી પરચાવે, સગીલ પુત્રી સ્વર્ગ ખિંચાવે;
 પોતામાં જે હોય કળા તો, રંગે રમે ભરી પોષરે...રંબરેલી
 કુળવંતી.

મનનું ધાર્યું થતુ હોય, તો પછી બીજું શું જોય;
 ભાગ્ય કોઈનું નવ પલટાયે, જોશી જુવે ભસે જોશરે...
 સુષુ હેલી...કુળવંતી.

મિત્ર—

૧૪

સુખદુઃખની દેનારી, અજબ ધડી છે નારી;
 પુરુષ જાય કંટાળી, તોય ગમે ત્રાણ પ્યારી (૩) સુખ.

ઘડીકમાં એ ધંધ મચાવે, ઘડીક હમી દે તાળી;
 ઘડીકમાં ખાંતે ખવરાવે, ઘડીક ગાળાગાળી...તોય (૩) સુખ.
 રામા રમાડવી રહેલ છે, વિક્રી મહા મુસ્કેલ;
 સંસાર ધુંસરે જોડતી, જેમ ગાડીતો બેલ.
 રોતી કહેતી સવે લેતી, હઠમાં નહિ હઠનારી;
 ખોટું ખાલવું એ તો જાણે બતાવતી હુશીઆરી-તોય(૩)સુખ.
 બીડું ધરમાં જ્યાં ત્યાં ડરતી શીયળે શરી લાળી;
 અવગુણમાં એક રાણુ રહ્યો છે, પૂરવને પોષનારી-તોય(૩)સુખ.

જયદ્રથ—

૧૫

સુદરી! માનુ જાગ્ય હુ માફ, થયુ દયાન આજ તમાર,
 ચંદ્ર ઉતર્યો જાણે ભૂતળે, કે મૃત્યુ કિરણ વદને ઝળહળે,
 અથવા અપ્સરા ઈન્દ્રની ચાર—થયું.
 થયો મહેમાન માનિની? તમારો આપો આદરમાની પાડ મારો,
 દીસો છો દેવી બહુ લજ્જાળુ—થયુ.

દ્રોપદી—

૧૬

તુજ વાણી મેં તો જાણી, નથી મેહમાનની એંધાણી;
 નવ હોય અતિથિ રીત આવી, ધુતં વિદ્યા તેં બતાવી;
 તુંથી છું ભાષા અગ્નણી—નથી.
 ભારખોજ મહેમાન સંભાળે, તો તો આદર ઉત્તમ ભાળે;
 મેહમાન જેવી મેહમાની, લાયકને મળે મીઠાખાની;
 નથી તેવી તારી વાણી—નથી.
 મેહમાન થાતું છે ઓશીયાળું, માન પામે હોય વિવેકવાળું;
 કદી થયો અતિથિ ક્યાંય, કે આવ્યો પ્રથમજ આંહી?
 જો જો અક્ષય બધી વેરાણી—નથી.

ભાતુમતી —

૧૭

સૌભાગ્ય કેરી શ્રેષ્ઠતા, કાન્તા થકી અંકાય છે;
 પતિએ તજી હોય તોપણ, સૌભાગ્યને ચઢાય છે.
 છતાં સર્વદા કામી નર તો, અવરમાં લલચાય છે;
 માનીની ખીચારી અંતે, સહનશીલ તો થાય છે.
 લમ્બની મજબુત ગાંઠે, બાળા તો બંધાય છે;
 ભલો ભુડો હોય તોપણ, સૌભાગ્યને ચઢાય છે.

દુઃશીલા—રીસાવું મનાવું એ પણ પ્રેમનો પ્રકાર છે;
 વિયોગ સંયોગ હોજ તોજ, પ્રેમ પારાવાર છે.
 પરપ્રયાથી સમજાય છે, પ્રેમ આ સંસાર છે;
 લગ્ન લ્હાણુ એ પણ, એક પ્રેમનો બળાર છે.

જયદ્રથ —

૧૮

શાને મન તું શોય કરે,

વિધિ નિમિત્ત કયાથી કરે!

—શાને.

પ્રિયા પિયર ગદ રોતી, શાલ્વ પુત્રી વાટ જોતી;
 ત્રીજ વચમાં મળી રૂપાળી, તેને જોઈ કુમતિ ધારી—શાને.
 સૃષ્ટિ સૌદર્યથી બનેરી, ભિન્ન ભિન્ન દીસે સોનેરી;
 પરકીયા પ્રિયા તેં ધારી, શી સુજી આ મતિ નઠારી—શાને.

કોટિકાન્થ—

૧૯

જો નસીબ આપે મારી, તો રંક બને અધિકારી:
 કઈ કળા હું કામજુગારી, કન્યાને વશ કરનારી.
 શાલ્વ નગરમાં જઈને માઈ, ટાઢા પહોરની મપ;
 સિંધુરાજ હું જમાઈ તમારા, પોતે ખુદ જયદ્રથ;

કરે લમ્બની તૈયારી—કઈ.

જમાઈ શાલ્વનો જાહેર થાતાં, બનીશ મોટો ભૂપ;
પાણી પી ધર પૂછવાથી, સમજી યાશે ચૂપ;
જાઝ વરં રાજકુમારી—કરં.

હૃમલતા—

૨૦

જાણી જાણી જગની રીતિ જાણી, હુંતો બહું મુઝાણી,
એની નહિં યાહ રાણી;
માતા મારી રાજથી લોભાણી, કાને કહું મુજ કહાણી,
તું છો સખી મુજ શાણી!
અંજઈને કુળ લાજમાં, દે ગુણ હીણ ભરથાર;
ફલસમ કુમળી પુત્રીને, ધરે અમિ મોઝર.
અંતરની અલિલાપાઓ, કન્યાની નવ જંશે,
સાસરે જાઝ બીચારી, આખો ભવ તે રોશે.
જગમાં જાળ રૂઢીની પથરાણી, બાળા બહુ કચરાણી;
જીવતર કરે ધુળધાણી—જાણી.

હૃમલતા—

૨૧

પરણીને પરાધીન થાવું, સાસરીયામાં જાવું રે સખી! (૨)
સ્વામી સલુણો હોય નહિ તો, ટાઢે છાયે સુકાવું રે સખી! (૨)
પરણ્યા પહેલાં ચિત્ત હરે તો, સાકર દુધે બેળાવું;
રસિક વર વિના દીન રાત્રી, જોળનમાં કરમાવું—પરણીને.
પ્રેમ વિનાનું પરણવું એ, બુખ વિના જેમ ખાવું;
સ્વામી સાથે મન વિનાનું, રામ વિના જેમ ગાવું—પરણીને.
નણદલ વીરા હોય જો સારા, તો તો સોહામણ થાવું;
સરખે સરખી જોડ મળે તો, મંગામાં જેમ ન્હાવું—પરણીને.

જયદ્રથ—

૨૨

મારા દોષને વિસારી, ક્ષમા કરજે પ્રિયા!
 આર્થ ધર્મને ધરી, ક્ષમા કરજે પ્રિયા!
 કર્યો પ્રેમનો મેં ભંગ, નવ ચડ્યો તારો રંગ;
 હું ભોગી થયો જોગી, રજો ખેલ્યો વિયોગી—મારા
 કીંમત તારી મેં ન આંકી, તારી શિખ નવ સાંખી;
 મન્યું કુંદન પિતળ તાપ દેતાં અચળ—મારા.
 હું ગુણનો ભંડાર સમજે સંસાર સાર;
 પતિવ્રતા તું ખરી, મેં શકતા આદરી.
 નાશ પાંડવનો કરવા પ્રતિજ્ઞા પ્રિયા!
 મારા તપની કરીશ ન અવજ્ઞા પ્રિયા!—મારા.

હિમલતા—

૨૩

વિધી અંકે લખતા બૂદ્યા કે, કર્મ તણો આ ન્યાય છે!
 જ્યાં ત્યાં જગમાં કર્યાં કળેડાં, એ મોટો અન્યાય છે—વિધી.
 અતી મનોહર રૂપવંતી બાળા, કંથ તંને વળી ગુણ હીણ કાળા;
 કામની કાળીને કંથ રૂપાળા, ખેનું મન મુઝાય છે—વિધી.
 લક્ષ્મીવાનને વંધ્યા દીધી, અજના વાંધા ત્યાં સંતતી કાંધી;
 એક ખીજનો ઉલટો વિધી, બન્ને બહુ અકળાય છે—વિધી.
 નાગરવેલને નિષ્ફળ કાંધી, અમર વેલ દીર્ઘાયુ કાંધી;
 રાજ અમલને અંધતા દીધી, અજનયખી એ થાય છે!—વિધી.

હિમલતા—

૨૪

નાળુક નેહ બીના રસ યોગી, જ્ઞેતાં કંઈ કંઈ થાય છે!
 ઉડા અંતરનો ઉપસાગર, ઉમળકે ઉભરાય છે—નાળુક.

૨૪

જાળું જોવાય નહિ, આખોની ધીકી સામે,
દિલ ખોલાય નહિ, દિલ્લુરામ સામે;
કંઈક ખોલું! હૃદય ખોલું!
ઉરે એમ થાય છે, દિલ શરમાય છે—નાજીક.

ખાવો—

૨૫

સચ્ચા મય હુવા ખંતસે સંત,
જાનું સખ મંત્ર જંત્ર કે તંત્ર;
વાહ બાધ સંત, વાહ બાધ સંત—સચ્ચા.
દિલસે દામ કામ રટત હું મુખસે ભજું ભગવાંત,
માલપુડા ઓર મીઠાઈ મુક્તમેં લેઉં લગાવી તંત્ર;
ગાંજેકા દમ વો શમ દમ હય મધ્ય બડા મહંત,
કાઉ રામકી રસીક મીલ જાવે તો ખેલું હોળી બસંત—સચ્ચા.

૨૬

ખાવો—ચલો પ્યારી રસીલી હમારી સંગે,
ખુખ અમન તું કર, ચમન તું કર, રમણી રંગે—ચલો.
હેમલતા—ધુતારા ઠગારા દુર જાને બલા,
ખાવો—હાથ આઈ હય છોડું ન શશીકલા (૨)
હેમલતા—જા અરે જા જા—

તરંગિની—

૨૭

મેં જાણ્યું જે આ ધર મારું, પ્રિય પ્રજા સમાન;
આડીવાડીથી ધર શોભાવ્યું, તેનું નથી ગુમાન—મને તો તેનું.

નામ પ્રમાણે બહાર બનાવ્યો, શ્રોમંતનો દમામ;
 પૈતૃં ધરનું જાતે કરીને, રૂપ જોયું તમામ—મેંતો રૂપ.
 સ્થિતી પ્રમાણે સદા સંતોષી, માગ્યાં નવા ઇનામ;
 તોપણ માથે ખાંખ મારી, લાવ્યા આ અવસાન—સ્વામી! લા.

તરલા—

૨૮

હું તો પરણી છું (૩) નવાં નવાં નિત્ય પનિથી લેવા લ્હાણાં,
 ત્યાં તો વાતે વાતે દંગ તમારા, જોતાં બહાયા બહાણાં.

કોટિકાવ્ય—

નથી પઈસાના ઠેકાણાં, ક્યાંથી લાડું રાણી લ્હાણાં—હું તો.

તરલા—

મેં જાણ્યું જે કોડ મારા, પૂરા પૂરશે શાણા !
 ત્યાં તો પરણી પહેલે આણે, જોઈ ઠાઠ પરતાણાં;

કોટિકાવ્ય—

ધરમાં એક છીપર, જે પાણા ખખડે લાણાં—હું તો.

તરલા—

હું માગીશ તે જોશે મુજને, નહીં થાય પરીઆણાં;
 મન માન્યાં આજૂપણ પહેરી, હરથું ફરથું રાણા !

કોટિકાવ્ય—

ઠાલી ઠકરાઈનાં ઠકરાણાં, જાણાં વિણે જાણાં—હું તો.

તરલા—ભાત ભાનના મીઠાં ભોજન, જોશે મળનાં ખાણાં;

ભોજ માણવા હું પરણી છું, નથી આવી દળવા દાણાં;

કોટિકાવ્ય—

લુખા લાડ ને ખાઓ ખાસડાં, સંસારમાં સપડાણાં—હું તો.

કોટિકાવ્ય—

૨૮

વાહવાહરે સહસ્રણાં નાર! તમે ડીક બતાવી બહાર-વાહ.
 મૂલ ખરચતાં મળે નહિ એવું, તમે તો છુપું રતન!
 રાજનું ધરણું રાજમાં શોભે, પાછા પધારો વતન-વાહ.
 હેમલતામાં પિત્તળ પીગબુડું, હસવું ને વળી હાણુ!
 છેતરખાણ સરખી રમાણી, મુરતમાં મોકાણુ-વાહ.

તરલા—લમતાં ગીત રૂડી રીતે ગવાણું, હથેલાળે જ્યારે પરણી;
 આણુંતા દહાણું અહિ વહેયાણું, હજી બાકી રહીછે અધરણું-વાહ

જયદ્રથ—

૩૦

કામે કળા પ્રસારી, જગતમાં કામે કળા પ્રસારી;
 ચિંતન એનું કરતાં કાણુ તો, તુરત કરે અસવારી-જગતમાં.
 સ્ત્રીનિંદાની વાતો કરતાં, જોયા બહુ અહ્યારી;
 મહામાયા મંત્ર મારે તો, બાવો બને ધરખારી-જગતમાં.
 નિર્જન વનમાં યોગ સાધતા, ખેઠા બહુ રૂબાહારી;
 મધુર ગાન રંજાના સુણતાં, જાગ્રત થાય ખોખારી-જગતમાં.
 કાણુ એક નજરે જોતાં એકાંતે, બુદ્ધિ બને વિકારી;
 મહામુનીશ્વર મોઢા પલકમાં, તો ક્યાંથી બને સંસારી-જગતમાં.

ઉત્તર—

૩૧

પ્રીતમને પેખતાં મારા, હૃદયમાં આવે ઉઝાળા;

અભિમન્યુ—

વિલાસોના ઉમંગોમાં, તરંગોમાં ઝુલે બાળા-પ્રીતમને
 પ્રીતિની વાંસળી વાગે, રસીલીનું હૃદય જાગે;
 ઝુલેછે આજ અનુરાગે, અધીરી બહાવરી બાળા-પ્રીતમને

ઉત્તરા—ઝીણું ગાનો વીણા બોલે, જગત્ એ નાદમાં ડોલે;
ચડાવ્યું ચિત્ત ચક્રડોળે, તે જાદુગર વિણાવાળા—પ્રીતમને

ઉત્તરા—

૩૨

આવા દિવસો રહેશે ચિરકાળ !
સાક્ષરશે શું વ્હાલાને, વ્હાલીનાં વ્હાલ ?

અભિમન્યુ—

કાલા કાલા બોલોથી, માઈં હૈયું ન બાલ;
વિસરાયે કેમ અંતરથી, આ વ્હાલીનું વ્હાલ-આવા.
અંધકારે સૂર્ય છુપાય છે, પ્રારબ્ધ કેરા યોગથી;
પણુ સ્મરણુ તેને કમળનું, અંતર ચકી ખસતું નથી;
વાદળ ચીરી અંધકારના, મળતો ખીજે દોન હર્ષથી;
તેમ બેદી કૌરવ વાદળો, મળશું પ્રિયા ઉત્કર્ષથી;
ઝીણું તાઈં સ્મરણુ રહેશે સદાકાળ-આવા.

પાંડવ-વિરાટ-દુપદ-વગેરે— ૩૩

જય જય મદુપતિ ? અર્પો સુમતિ, હસ્તિનાપુર જઈ તમે;
કૌરવ કુળપતિ, ભીષ્મ મહારથી, ટાળો ભાવિ આફતને;
બચાવો ભારત ધર્મેદાર, યુક્તિ પ્રયુક્તિથી વેર શમે;
સગાં સહોદર કરી અનાદર, એક બીજના નહિ ગમે-જયજય.
વિનાશકાળે વિપરિત ભાળે, હિત વચન કદી નહિ ગમે;
સમરત ભૂપતિ કરશે વિઠ્ઠલિ, કાળચક્ર ભલે સહુને દમે-જયજય.

કૃષ્ણ—

૩૪

અખિલ બ્રહ્માંડમાં, એક તું શ્રીહરિ ?
જૂજવે રૂપે આનંદ ભાસે;

દેહમાં દેવ તું, તેજમાં તત્વ તું,
 શન્યમાં શબ્દ થઈ ગેદ વાસે.
 પવન તું પાણી તું, ભૂમિ તું બૂધરા!
 શ્વેત થઈ પુલી રહ્યો આકાશે;
 નિવિધ રચના કરી અનેક રસ લેવાને,
 શિવ થઈ જીવ થયો એજ આશે-અખિલ
 (નરસિંહ મહેતો)

શુદ્ધક્ષત્ર—

૩૫

દહિં આશિષ, વિજયવંત થઈશ;
 ક્ષત્રિય ધર્મ કદી નવ ચૂકીશ-દહિં.
 પગ પાછો કદી નવ ધરજે, પીઠ પાછળ ધાથી નવ મરજે;
 બાહુ બળથી રણ ગજવજે, વાહવાહ કહે એમ સંહરજે-દહિં
 છે નિશ્ચય એક દીન મરતું, તો પછી યુદ્ધથી નવ ડરતું;
 રણમાં મરણ હોય શરવીરનું, સ્વર્ગે જતું થાય એ નરવરનું-દહિં

અભિમન્યુ—

૩૬

છું અર્જુનનો બાલ, જાણો વિકાસ ખ્યાલ;
 આપું યુદ્ધમાં ખ્યાલ, ચક્ર વ્યુહને હું તોડી;
 મુજ ચાતા અપમાન, વેર વાળવાનું તાન;
 લઈશ દુસ્મનોના જાન, ચક્ર વ્યુહને હું ફેડી;
 છ કોઠાનું છે જ્ઞાન, સાતમાર્ગ જાય પ્રાણ;
 તોય ખેંચીશ કમાન, દોરવની વચ્ચે દોડી.
 વચ્ચાદરણ જવાળા થઈ, ઉપજ્યો આ ઉત્પાન;
 ચક્ર વ્યુહને બેદવાથી, કાકા થશે રણીયાત-તો છું અર્જુન

ઉત્તર—

૩૭

મને મારીને રથને ખેડોરે બાળા રાજરે;

કાં તો યુદ્ધમાં સાથે તેડોરે, બાળા રાજરે.

મને પારણું ઝૂલાવ્યાના કોડરે, માથું સ્વામી તમ સરખી હું જોડરે;
હુંતો પાલવ પાથરી પાય લાગુરે, નાથ? વિનવી વારંવાર માથુરે.

અભિમન્યુ—

વિકટ વેળાએ આમ નવ જાગે, વીરાંગના બાળારે;

ધોર નાદે સંગ્રામ પ્રિયા? ગાજે, વીરાંગના બાળારે;

પળમાં કોરવ સંહારી પાછો આણું, વીરાંગના બાળારે;

વીર હાકે સંગ્રામને ગળવું—વીરાંગના બાળારે.

ઉત્તર—

મને સાથે સંગ્રામે લઈ જાઓરે—બાળા રાજરે,

નાથ! નમેરા આમ નહિ થાઓ—બાળા રાજરે.

વિજય વાટડીએ સ્વામિ સાથ આણુંરે—બાળા રાજરે,

વીર રમણીના નામને દીપાણુંરે—બાળા રાજરે.

લખ્યું હશે તો બેળા થાશુંરે—બાળા રાજરે,

નહિ તો સ્વર્ગમાં સાથે જશુંરે—બાળા રાજરે.

ઉત્તર—

૩૮

પિયુ! એકલડા ક્યમ કાધે! સ્વર્ગે વાસરે,

આપ વિના મન આકુળ બ્યાકુળ થાયજે—પિયુ.

હર જોબનમાં ભાંગી મારી બેલડી,

સેજ સુવાળી મુજને ખાવા ધાય જે—પિયુ!

બહાલા' વસમી વાટ કરી ચાલ્યા ગયા,
 ઝોશીઆળી હુ થઇ સાસરીયા માલિજો-પિયુ!
 અણુધાર્યો આ તુટ્યો આપણો યોગરે,
 ધણી વગરના ટોર સના કહેવાયજો-પિયુ!

હૃમલતા-દુઃશીલા— ૩૯

મારા કેશર ભીના કથા હો! મિધાવોજ રણુવાન,
 આંગણુ રણુધવજ રોપાયો હો! કુંજર ડોલે દાર;
 બંદીજનોતી બિરદાવલી હો! માર્ગે મટ મેઝાર-માગ.
 જય કલગીએ વળજો પ્રિયતમ! ભીજશુ કાગે સીર;
 નહિનો વિરને આશ્રમે મળશુ હો! સુરગંગાને તીર-મા.
 રાજ મુગટ! રણુરાજવી! હો! રણુધેલા! રણુધીર!
 અધીરો યોડીલો થનગને નાથ! વાપો રણુ મહાવીર-મા.

પૃથ્વી—(વિમાનમાં બેસી સ્વર્ગ જતા) (કવિ ન્હાનાલાલ)

અંતે જાવિ પ્રવળતા, આવી ઉભી રહે દુનિયર સંયોગે;
 હોનદાર નહિ ચૂકે ઉઘમ કરો ભલે તન મન ભાગે.

